

Літературна критика

Лариса Горболіс

УДК 821.161.2:82.09:82-311.2*С. Процюк

З УКРАЇНОЮ... БЕЗ МАСКИ...

(ЗА РОМАНОМ С. ПРОЦЮКА "МАСКИ ОПАДАЮТЬ ПОВІЛЬНО")

У статті аналізується роман сучасного українського письменника С. Процюка "Маски опадають повільно" (2011), досліджуються особливості художнього відображення духовних зв'язів головного героя твору – письменника й політичного діяча Володимира Винниченка з Україною під час його перебування в еміграції.

Ключові слова: еміграція, психосвіт, біографія, психоаналітичні засади, наратор.

Larysa Gorbolis. With Ukraine... without masks... (on S. Protsiuk's novel "Masks Slip Down Slowly")

The article deals with the novel "Masks Slip Down Slowly" (2011) by a contemporary Ukrainian writer S. Protsiuk. The author studies the literary version of spiritual relations between the novel's protagonist Volodymyr Vynnychenko, an exiled writer and a statesman, and the Ukraine of the time of his emigration.

Key words: emigration/exile, mental world, biography, principles of psychoanalysis, narrator.

"...Щоб відгадати чужу таємницю, треба перестати жити власним життям" [5, 297]. Таку сентенцію – серед безлічі інших, не менш глибоких і важливих – висловив на прикінцевих сторінках свого роману "Маски опадають повільно" Степан Процюк. Біографія В. Винниченка виразно тематизує цей твір. Життєтворчість відомого письменника – своєрідний текст-донор – дозволяє трансплантувати фрагменти-епізоди-миті життя письменника й перетворити їх на фабульні складові твору. Проте, як засвідчує роман, автор працював із досить тонким і вразливим матеріалом – це психосвіт В. Винниченка. С. Процюк успішно віднайшов кордони й межі дозованої присутності життя В. Винниченка в художньому тексті – "пристрасні, мученицькі і болючі пошуки власної сутності у творчості, громадській діяльності, любовних історіях" [5, 4].

Роман С. Процюка про В. Винниченка – це виразник "тексту культури" (Ю. Лотман), "тексту життя" (Р. Барт), позаяк головний герой твору – відомий політик і письменник, творець історії України, талановита людина. Саме тому твір вимагає від реципієнта роботи душі й серця, потужних знань про життя-творчість-діяльність В. Винниченка, політичну ситуацію в Україні і світі, "секрети творчості" та їх специфіку, аби "внутрішній світ і складний шлях героя від ексцентричного невротика, екстравагантного і сенсаційного митця до видатного мислителя, який гідно представив українську літературу у світі" [5, 4], були зрозумілими й належно сприйнятими.

У властивій С. Процюкові стильовій манері (що її ні з чією не сплутаєш) із художньою вишуканістю заявлені колізії свідомого і несвідомого, виповнені філософією життєві концепти, вишукана метафорика і глибока символіка, таємниці внутрішніх структур людського єства, ускладнений нарратив, що сприяють художньому відтворенню буттєвого і позабуттєвого, матеріального і нематеріального, українського і космополітичного, закономірного і парадоксального, особистого-національного-вселюдського, а

все разом допомагає досягнути складний процес переживання письменником України... без маски. З огляду на сказане зрозуміло, що до аналізу твору С. Процюка слушно застосовувати різні підходи та широкий арсенал методологій. Тут обрано дослідження таємниць духовного єднання В. Винниченка з Україною.

У творі постать В. Винниченка репрезентована в засягах моральних, політичних і громадянських пріоритетів, а також мистецьких орієнтирів і мотивів життєдіяльності; у романі відтворено широку амплітуду переживань, процес удивляння письменника в себе, дослухання до внутрішніх змін, до кожної клітини організму, що активно реагувала на Україну, попри віддаленість від неї, а згодом й усвідомлення безперспективності й неможливості повернення на Батьківщину.

Прикметна оповідна манера твору. Наратор у романі С. Процюка поєднує функції вдумливого психолога, історика, аналітика (а інколи навіть судді чи адвоката), дослідника творчості письменника, власне оповідача й реципієнта. Він разом із самим В. Винниченком співвідтворює його життя і психосвіт: поєднує *минуле*, тобто споглядає митця з осердя тогочасної доби, і *теперішнє* – із позицій сьогодення оцінює життєдіяльність В. Винниченка як наш сучасник, характеризує події душі письменника, а також констатує, аналізує, апелюючи до відомих фактів із життя митця і країни, озброївшись історично випробуваними принципами, узагальненнями тощо. Наратор постійно звертається до В. Винниченка-наратора, ніби веде діалог із ним, пояснюючи письменникові його самого, позаяк, перебуваючи *там-і-тут* (там, у минулому, тут – у сучасному, адже викладові форми художнього твору це дозволяють), інколи знає більше про письменника, ніж він сам, що засвідчують, скажімо, рядки, висловлені з приводу роману В. Винниченка “Слово за тобою, Сталіне!": “Твій роман у майбутньому перекладуть на десятки іноземних мов. Світ жажнеться, читаючи крик твого скривавленого серця” [5, 261]. Наратор – наш сучасник – також виголошує не позбавлені актуальності думки, викликані життєтворчістю В. Винниченка: “Невже наша нація на межі виродження, до якого приклав страшну руку радянський дискордизм?!” [5, 275]. Отже, нарративні особливості специфікують твір, посилюючи й увиразнюючи його психоаналітичні й інтелектуальні засновки, що реалізуються, приміром, у роздумах наратора про Майстра: “...Кожен Майстер, прямуючи до метафізичної вершини, хоче він цього чи ні, думає про це чи ні, опиняється серед розрідженого повітря і невиразних силуетів <...> Майстер завжди найпотрібніший і завжди зайвий, <...> писати посередньо Майстер не може собі дозволити – краще мовчати. Майстер не впевнений, що він Майстер. А той, хто впевнений, що він Майстер, – зазвичай ним не є” [5, 255].

Як засвідчує роман, усе життя В. Винниченка свідомо й підсвідомо був виповнений Україною, і головно тоді, коли перебував в еміграції. “Життя повне дивовиж. А найбільше з них – Україна. Особливо це відчуваєш тут, в еміграції” [5, 46], – зауважує С. Процюк про ціннісні орієнтири головного героя. Із виїздом за кордон життєсвіт письменника змінився – відбулася переоцінка вартостей, але Україна в ієрархічній системі В. Винниченка залишилася домінантою. Тривалий час він ще сподівався повернутися на Батьківщину: “Знаєте, якби можна, ми з дружиною за кілька годин склали всі наші манатки і пішки помандрували б в Україну. Якщо потрібно, навіть дорогою через Китай. Я задихаюся тут, не чуючи своєї мови, між чужими людьми з чужими досвідами, такими рутинними і нецікавими” [5, 175].

В. Винниченко розумів, що він – творча особистість – має розвиватися. Але в умовах чужини, без Батьківщини його душа перебувала в окупації, тому письменник мусив знайти в собі сили і з найменшими душевними втратами

інтегруватися в інший культуропростір, визначити лінію саморозвитку, координати руху й самореалізації, щоб освоювати світ і себе в ньому та продовжувати бути з Україною.

Щоб протистояти чужому світові, не відлучитися від власної суті і зберегти набуту від рідної землі духовну енергетику, В. Винниченко мав віднайти опертя. Таким *опертям* від початку перебування в еміграції була для письменника Україна. Думка про неї допомагала йому відкриватися світу, шукати на чужині причини для адаптації. Важлива для розуміння психосвіту деталь: чужина активізувала його самоусвідомлення. Український письменник-емігрант виробляв і щоденно апробував етику стосунків із дійсністю, прийнятність тих чи тих життєвих постулатів. Він був одним із небагатьох українців в еміграції, хто, як, скажімо, свого часу український емігрант П. Яцик, мав "віру в інстинкт самозбереження моєї країни і мого народу" [7, 115]. Тому В. Винниченко продовжував на чужині працювати для України. Як відомо, "прагнути, бажати, діяти змушує нас усе наше минуле, разом із природженими схильностями нашої душі" [1, 13]. В. Винниченко опинився на чужині з досвідом минулого своєї країни, непритлумленими й непригаслими переживаннями України. Він потрапив на чужину (і це важливо!) разом із Україною. За допомогою художньо відображених у романі складних аналітичних розмислів, внутрішніх суперечностей та узагальнень герой, констатує С. Процюк, збагнув, що логіку його думок, учинків і життя на чужині в цілому вибудовуватиме Україна, що першочергову роль у структуруванні простору його душі має відіграти саме Україна – як *пріоритет, орієнтир, сенс, принцип, мотив* тощо.

У спогадах і пригадуваннях ріднокраю позасвідомо оприявнювалися духовно засвоєні Україна й українськість, що допомагали митцеві психологічно адаптуватися до чужосвіту, зорієнтуватися й зорганізуватися в ньому. В еміграції ество письменника продовжувало відчувати біоенергетику рідної землі. Так чужина підсилює його ідентичність, активізує пам'ять про Батьківщину, тобто "будить... тугу або і пам'ять про щось, що ми втратили" [8, 19]. Художньо посталий степ у романі С. Процюка "Маски опадають повільно" – не тривіальний образ, а "симптом пам'яті" (А. Руткевич) головного героя, складна психоаналітична конструкція, символ, "зітканий із матеріалу асоціацій, зв'язаний із життєвою історією індивіда" [6, 212]. Степ розумівся головним героєм твору як частина національного організму-Батьківщини – географічного, історичного, культурного, етнографічного. Степ – промовистий факт духовного життя В. Винниченка, що у структурі Космо-Психо-Логосу (за Г. Качевим) українця є кодом національної ідентичності, виразником національної самотутності українського письменника. Степ, зауважує С. Процюк, – це українська присутність у чужокраї, що окреслює й усутнює лінію переживань героєм України як *цінності*.

У силоне поле асоціацій В. Винниченка з домінантою *Батьківщина*, як засвідчує роман, потрапляють мати, батько, дід, черешні, а також корпус кольорів, запахів тощо. Головний герой твору часто пригадує "старосвітську атмосферу дитинства, мудрих дідів у широкополих брилях <...>, дух вечорниць... – і мені несподівано хочеться заридати. Чого я тут? Чого не хтось інший? Для чого мені цей чужинецький вавилон, де ніщо не зворушує, не надихає, лише посилює відчуття пустки?" [5, 176]. Так поступово на чужині народжується нове переживання України, уже своєї-не-своєї; започатковуються складні процеси вдивляння-вслухування-вдумування в Україну з віддалі, із позиції чужини, щоб осягати себе в координатах національної ідентичності, де Україна – центр, точка відліку духовного життя українця. В. Винниченко продовжував Україну у Франції, називаючи, скажімо, Канни Каневом. Таке умовно символічне накладання смислів сприяє усвідомленню зумовленості

власної суті, заглибленню у складні душевні стани та мікрокосмос переживань і почуттів головного героя роману.

Певний час В. Винниченко не відчував кричущої далекості від України, позаяк утворену волею обставин порожнечу заповнювали листи, рецензії на твори, візити друзів з України, грошові допомоги та гонорари. Однак, попри це, французьке життя його й тоді не задовольняло – він утікав від паризького шуму: “Тобі так і не вдалося влитися в ритм цього міста, яке чимало людей вважає літературною столицею світу. І, певне, уже не вдасться <...> Ти не можеш жити без думок про Україну” [5, 238]. Головний герой твору внутрішньо спрямовував себе на інтеграцію в чужий світ, проте не налаштовувався на звикання до чужини, адже мріяв повернутися на Батьківщину, прагнуч цього. Так Україна ставала для В. Винниченка-емігранта *метою*.

Згодом час, віддаленість від України, сумніви щодо можливого повернення на Батьківщину змінюють психосвіт В. Винниченка, притлумлюють у його пам'яті близьке й дороге: “З моїх писань поволі вивітрюється Україна. І не в тематиці справа, а в чомусь невловимому, у якомусь розчині, що скріплює писання. Це відбувається так непомітно” [5, 176]. Як відомо, “творчу насагу митці можуть отримувати від зовнішніх вражень” [4, 167]. Але чужина не могла надихнути В. Винниченка-українця на відтворення українських реалій, що було згубно для письменника, який виступив проти ескізного, штучного чи спотвореного змалювання України. “Еміграція вичавлювала творчу силу” [5, 209], – зауважує С. Процюк. Особливо це гнітило й непокоїло В. Винниченка ще й тому, що Україна у творах тодішніх материкових письменників моделювалася у строго визначених тоталітарним режимом координатах. “З літератури зникають психологія, вічні питання” [5, 235], – додає автор роману “Маски опадають повільно”. Глибину і складність переживань В. Винниченка – українського письменника – випрозорює голос досвіду наратора: “...Ти не міг допустити до власної душі відчай і спустошення. Інакше – мотузка <...>. Возвеличити українську людину може лише той, хто сам пізнав безодні розпачу...” [5, 209].

Спогади про Україну обезбарвлюються, проте вона не зникає зі снів, які добудовують дійсність. Дитячі чуттєво-емоційні переживання та постаті матері, батька з'являються у сновидіннях. Несвідоме В. Винниченка має свій зміст, енергію, механізм з'яви, що важливо, адже матеріал, який формує зміст сновидіння, походить від реальних переживань. “Незрозуміле не знаходить собі вираження у сновидінні” [6, 196], тому що “світ сновидінь є світом не лише причинно-наслідкових зв'язків, а світом смислів” [6, 193]. Уведений у роман С. Процюка оніричний дискурс про Україну увиразнює наратологічну специфіку та архітектонічні особливості твору, а також посутньо конкретизує концептуально важливу ідею єдності В. Винниченка-емігранта з Україною.

Несвідоме підсилювало тривання України в житті і творчості письменника. Онірична Україна засвідчує неперервний зв'язок В. Винниченка з Батьківщиною, це, власне, і є *переживання України*. У художній концепції психологічного роману С. Процюка сні – це продовження Винниченкового себе-розуміння без маски: “Чого Україна так часто мені сниться – і я нічого не можу з цим зробити, не можу наказати своєму сновидцеві, щоб не спокушував мене видивами дитинства і юності?..” [5, 176], – розмірковує головний герой роману. Як відомо, канал дій у сні закритий, і все ж Україна за допомогою снів, попри їх різноплановість та багатоаспектність, була тією основою, що осенсовлювала його життя: “Смисли сновидінь і денної реальності переплітаються, ірреальне хоча б частково стає реальним для нас” [6, 193]. Завдяки снам про Україну перспектива бачення митцем реальності змінюється.

В. Винниченка постійно підтримувала свідомо й несвідомо себе-ідентифікація з Україною, а підґрунтям ідентифікації, як відомо, слугує емоційна прихильність до об'єкта наслідування. Наслідування України у Франції забезпечує "архітектоніку душевного апарату" (З. Фройд) українського митця. В. Винниченко продовжував ідентифікувати себе з Україною в житті і творчості, працювати для України й українців. "Здається, – зауважує наратор, – ти вже прожив у Європі кілька життів... німецьке... французьке столичне <...>, а тепер французьке сільське..." [5, 258]. Проте Франція так і не стала для нього новою батьківщиною. "Ти жив у остогидлому Парижі <...>. Тілом ти був у Франції, а серцем – в Україні. Небагато знайдеться взірців такої самовідданості і жертвовності, з якими ти ставився до своєї Батьківщини. Ти оточив її магічним німбом" [5, 231], – наголошує С. Процюк. На чужині В. Винниченка могла зберегти лише Україна й усе, що про неї і для неї думав, говорив, писав.

"Механізм" ідентифікації з Україною підтримувався інстинктом самозбереження. В. Винниченко активно включився в самоконструювання реальності – перо й сільськогосподарський реманент гартували його душу й тіло в Мужені під Каннами, сприяли налагодженню етики стосунків зі світом, створенню системи думання й життєдіяльності, у якій Україні належало чільне місце. Він (за Г. Сковородою) шукав істину в собі через переживання України.

Згодом "землячки" з України – та й не лише вони – починають його ігнорувати: "Для багатьох ти – продажна імперіалістична сволота, яку невідомо чому друкують. Або авантюрист і еротоман. Або архаїчний уламок. Або Мефісто з кількома серцями і багатьма обличчями... Для емігрантів ти – радянський шпигун, якому не можна довіряти. Або космополіт <...>. Або письменник-невдаха <...>. Навколо тебе поволі утворюється вакуум. Ти стаєш символом минулого, хоч і недавнього. Ти ще сповнений сил і задумів, але не підозрюєш, що починається одне з найтяжчих випробувань – ти починаєш писати не для читача, а в порожнечу" [5, 228]. Таких відвертих апеляцій наратора в романі С. Процюка чимало, що прикметно для твору із психоаналітичною домінантою, яка допомагає художньо увиразнити суперечливість натури В. Винниченка, глибину трагізму й невечерпність туги митця.

Щоб не бути в порожнечі й не стати минулим, В. Винниченко продовжує писати для України, употужнюючи духовний зв'язок із ріднокраєм, він наполегливо нагадує закаханим радянською тоталітарною системою українцям про себе, продовжує тримати себе у творчому тонусі, осенсовлювати власне життя *Україною-цінністю*, адже "сенс життя, – як відомо, – пов'язано із цінностями, які в ньому, житті, реалізуються" [2, 45].

Життя В. Винниченка у Франції було виповнене *Україною-змістом*. Письменник був європейцем з українським серцем і світосприйняттям. Він намагався робити прийнятною Францію для себе, дружини і своєї творчості. Випробування чужиною – це складний процес самооновлення, самопізнання й самотворення, позаяк "існувати" означає змінюватися – змінюватися, щоб визрівати, щоб постійно творити самого себе" [1, 15]. Він змінювався (ці зміни відбиті у творі панорамно й надзвичайно глибоко) і поволі скидав маски.

Він мріяв про власну дитину, яка б несла енергетику рідної землі, біологічно продовжувала б його, утривавлювала б його досвід переживання України. Показові й, на перший погляд, несподівані, проте, враховуючи суперечливість натури та схильність В. Винниченка до експериментаторства, усе ж зрозумілі такі рядки в романі С. Процюка:

"Поволі звик до життя у Франції. Він – громадянин землі... він навіює це собі як молитву. Інакше печаль за Україною може розчавити.

Інакше йому посеред Парижа не привиджувалися б іноді біленькі хатки. Інакше в упевненій посмішці його Розалії він не відгадував несміливий прощальний усміх степової Марії. Він перекоонує себе у власному космополітизмі. Інакше солоний запах французького містралю, сезнувши, залишить йому лише пахощі світанкового степу" [5, 212]. Звернімо увагу на промовистість і парадоксальність створеної ситуації: переконати себе в космополітизмі, щоб не втратити України як *опертя*. Але зауважмо: переступити за межу відчуження від України він не боїться, позаяк володіє чи не найефективнішим засобом від космополітизму – рідною мовою: "Твоя мова була твоїм останнім пристанищем. Ілюзією твого дому. Ти міг робити автопереклади російською, але писати нею – ніколи <...>, думав лише рідною. Твій космополітичний соціалізм мав українські очі і голос" [5, 221]. Життя в екстремальних умовах суттєво полегшує саме рідна мова, вона й допомагає утримувати внутрішню рівновагу.

Розгубленість, безгрошів'я, тривога, відчай негативно впливають на життєвіт письменника. В Україні про нього забувають або вдають, що не помічають, "Європа обирає блазня" (фільми з участю Ч. Чапліна. – Л. Г.) [5, 234], а його творчість нікому не потрібна. Сумніви щодо важливості власної роботи точать серце українського письменника: часто "хотілося колінкувати до могили своєї матері" [5, 233]. Пам'ятання України притлумлюється: "Еміграція вичавлювала творчу силу" [5, 209]. До невпевненості долучався і страх: "Ти боїшся руки Москви. Відчуваєш себе загнаним звіром. Уявляєш, що вони арештують вас (Володимира й Розалію Винниченків. – Л. Г.) і не дадуть бути разом у концтаборі" [5, 277]. Прикметно, що утривавлений у часі страх поглиблює Винниченкове самопізнання, допомагає відшукати резерви для внутрішнього самозбереження. Інтелект, інтелігентність, уміння зануритися в себе допомагали йому вистояти, душевно структуруватися, створити власними зусиллями український вимір на чужині. "Чи можна бути чужинцем і почуватися щасливим?" – запитує Ю. Кристева й додає: "Чужинець витворює нову думку про щастя" [3, 11]. У своєму романі С. Процюк фіксує важливий факт еміграційного життя В. Винниченка – його роботу над філософським трактатом "Конкордизм", серед головних чинників якого – узгодженість зі своїм "я", із колективом, суспільством, що вимагало від зацікавленої в удосконаленні людини чесності із собою, сили волі, стоїцизму, зосередженості. "Яку філософію обирає людина, залежить від того, що це за людина, бо філософська система – не мертвий домашній скарб... – у ній живе людська душа, яка її, систему, обрала" [2, 35]. Філософія конкордизму В. Винниченка – антипод насиллю, протест проти утвердженого радянською системою дискордизму.

Працювати для України стає потребою, засадою стоїцизму В. Винниченка на чужині. Але Батьківщина, "яка виблискує у снах хижими червоними вогнями" [5, 232], його не приймає, а "той, кого не розуміли або не розгледіли, ломиться від почуття зайвості" [5, 255]. До України, усвідомлює головний герой роману, йому вже не повернутися ніколи. Уведені С. Процюком експресіоністично-натуралістичні замальовки не лише підсилюють моторошність ситуації, що склалася на Батьківщині, а й посутньо увиразнюють психоаналітичні засяги твору в цілому: "В Україні твориться щось нелюдське. Вона чи то помирала, чи западала в летаргійний сон з моторошними галюцинаціями <...>. Ти не допускав до власної свідомості усіх масштабів катастрофи. Тільки твій сновидець знав і розумів більше..." [5, 243]. Щоб доглибно зануритися у стан свого героя, С. Процюк знову апелює до оніричного хронотопу: В. Винниченкові сниться, що він іде пустелею (цей образ слушно тлумачити як випалену буттєвими негараздами реалію), попросив води в перехожого, одягненого у вишиту

сорочку, а той сказав, що не подає милостині зрадникам. А далі жорстокий присуд наратора-судді (уже не психолога й не адвоката): "Що тебе очікує далі? До України ти вже... вже не повернешся – бо там тебе очікує порожнеча... ти не потрібний *цій* (курсив С. Процюка. – Л. Г.) Україні... ти нікому не потрібний... твої твори нічого не змогли змінити..." [5, 243]. Чи не тому так було, що він походив "із земель, вражених вірусом байдужості" [5, 299]? Це – катастрофа українця, і не має значення, якій епосі він належить.

В. Винниченко перебував у щільній і зтяжній облозі, але не зрікся України. Лаконізм думки С. Процюка, поєднаний із промовистими фактами, увиразнює стильову специфіку твору й розширює параметри варіативної присутності героя. За допомогою художнього прийому градації (яка, щоправда, дещо розосереджена з огляду на фіксацію в тексті) автор конкретизує й підсилює емоційно-смыслову значущість ситуації, що склалася. Ось лише деякі "кроки" цієї градації: "СРСР стає страховиськом <...> Атмосфера дедалі згущується..." [5, 325], "3 України віє задушливим смородом диктатури <...> тобі ніде нема місця, Володю <...>. Якби не Коха поруч, то ти би... Три ночі поспіль сниться Україна" [5, 326], "А там на околицях столиць і на околицях Союзу люди їдять людей" [5, 253], "Сталін вирішив не вбивати тебе. Іноді забуття – найвитонченіша форма повільного вбивства" [5, 260], "Тобі хочеться ридати. І над трупом вимріяної Вітчизни, і над своєю долею блукальця чужими землями" [5, 245], "Проте твій ангел-охоронець не покинув тебе" [5, 249].

Уведені до твору численні промовисті апеляції наратора увиразнюють авторську ідею осенсовленої Україною життєдіяльності В. Винниченка й одну з основних тез С. Процюка – жертвність В. Винниченка в ім'я Батьківщини: "Україно, якби ти тільки знала, як тебе любить цей немолодий письменник! Він не любив так жодну жінку. Він готовий тобі все пробачити. Бо любов до тебе вища від надуманих космополітичних гримас. Він пожертвував тобі весь свій талант, усю свою акцентувану одержимість. Він склав до твоїх незримих сандалій усю свою долю, красу і силу. Він готовий померти за тебе..." [5, 263-264]. У сповнених експресії прикінцевих рядках твору (це майстерний опис-констатація останніх митей життя головного героя – українського митця і громадського діяча) постає В. Винниченко-письменник – відкритий, незахищений, без маски. Із його відходом "незрима Україна одягла траурні стрічки" [5, 300].

"Маски опадають повільно" С. Процюка – роман про В. Винниченка та його творчість, про Україну й українця з очима, "перевантаженими печаллю" [5, 245], про свідоме й несвідоме осягнення ріднокраю народженням в Україні емігрантом, про те, як хворіти на ностальгію й не згинати без Батьківщини; це психоісторія емігранта з Україною в серці. У творі майстерно відтворено складний процес ідентифікації В. Винниченка-блукальця з Україною, яка для нього була метою, змістом, орієнтиром, цінністю, принципом розуміння світу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бергсон А. Творча еволюція / Пер. з фр. Р. Осадчука. – К.: Вид-во Жупанського, 2010. – 318 с.
2. Гессен Й. Сенс життя / Пер. з нім. М. Маурітссона. – К.: Універ. вид-во ПУЛЬСАРИ, 2009. – 136 с.
3. Кристева Ю. Самі собі чужі / Пер. з фр. З. Борисюк. – К.: Вид-во Соломії Павличко "Основи", 2004. – 262 с.
4. Левчук Л. Психоаналіз: історія, теорія, мистецька практика. – К.: Либідь, 2002. – 255 с.
5. Процюк С. Маски опадають повільно: Роман про Володимира Винниченка. – К.: ВЦ "Академія", 2011. – 304 с.
6. Руткевич А. Психоаналіз. Стоки и первые этапы развития. – М.: Издательская группа ИНФРА-М – ФОРУМ, 1997. – 352 с.
7. Слабошпицький М. Українець, який відмовився бути бідним (Петро Яцик). – К.: Ярославів вал, 2011. – 254 с.
8. Чижевський К. Чужий – Інша – Свої: розмова над берегом ріки. – Львів: Центр гуманітарних досліджень; К.: Смолоскип, 2011. – 96 с.

Отримано 11 січня 2012 р.

М. Суми

